

М. І. ХАРЛАМОВ, А. В. ТИТАРЕНКО, В. А. ТРЕТЬЯКОВ, Д. В. ОЛІЙНИК

ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕРШОЇ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНСЬКОЇ ПОЖЕЖНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ 1923 РОКУ

У статті розкриваються маловідомі події становлення пожежної справи в Україні на початку 1920-х років. На основі архівних джерел досліджуються питання підготовки та проведення Першої Харківської Губернської Пожежної конференції, що відбулася у лютому 1923 року. В роботі конференції брали участь представники губернського пожежного підвідділу та делегати повітових пожежних підвідділів з повітів Харківської губернії. В результаті роботи даного заходу були прийняті рішення, що в подальшому позитивно вплинули на розвиток протипожежних заходів в країні та сприяли загальній стабілізації боротьби з вогнем на загальнореспубліканському рівні.

Ключові слова: конференція, пожежна безпека, пожежогасіння, пожежний реманент, протипожежні заходи, резолюція.

Вступ. В роботі розглядаються маловідомі факти та питання діяльності Першої Харківської Губернської Пожежної конференції 1923 року. Слід зауважити, що наукова тематика питань боротьби з вогняною стихією на території УСРР взагалі та у Харківській губернії зокрема, у міжвоєнний період (1921-1939 роки), є малодослідженою та має відому наукову актуальність. На нашу думку, наукові питання організації перших науково-практичних конференцій з пожежогасіння на наших землях в період становлення нової економічної політики є фактично «terra incognita» для української історичної науки.

З огляду на сучасний стан організації протипожежної діяльності органів Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України) регіонального рівня, можна зробити певне припущення, що дослідження історичного досвіду державної боротьби з надзвичайними ситуаціями, досвіду організації спеціалізованих конференцій пожежних працівників могло б покращити стан сучасної пожежної безпеки в Україні. Таким чином, аналіз головних аспектів діяльності Першої Харківської Губернської Пожежної конференції 1923 року має актуальний характер.

Необхідно наголосити на тому, що дослідження проведення та результатів діяльності Першої Харківської Губернської Пожежної конференції 1923 року не є предметом наукових інтересів сучасних істориків. Сучасні дослідники розглядають питання діяльності пожежних формувань у Центральній Україні, протипожежної діяльності земств Лівобережної України, протипожежної діяльності органів місцевого самоуправління в Південній Україні. Дані дослідження є, безсумнівно, ґрунтовними та

мають велику наукову цінність. Однак у працях вчених, таких як Томіленко А. Г., Тараненко С. П. не охоплено важливий період 1921-1924 років [1, с. 3; 2, с. 4].

Роботи ж таких авторів, як Нехаєв В. С., Серцов М. А., Полтанов О. І., торкаються лише оглядово деяких регіональних питань діяльності протипожежних служб в УСРР 1920-х років [4; с. 127; 5, с. 61].

Мета дослідження: розкрити особливості підготовки та проведення Першої Харківської Губернської Пожежної конференції 1923 року, а також проаналізувати вплив рішень конференції на розвиток вогнеборчої справи в Харківському регіоні у роки нової економічної політики.

Виклад основного матеріалу. На Першій Харківській Губернській Пожежній конференції, що відбулася у лютому 1923 року підводилися підсумки роботи з пожежної безпеки у Харківській губернії за 1921-1922 роки. Це були перші повоєнні роки, тому в регіоні залишалася висока пожежна небезпека. У 1921 році кількість пожеж була достатньо великою, а причини часто були не з'ясовані. Так, наприклад, за грудень 1921 року, за не з'ясованих причин трапилося «у Вовчанському, Харківському, Сумському повіті – 4 пожежі, Лебединському повіті – 5 пожеж, Валківському повіті – 2 пожежі, Богодухівському повіті – 3 пожежі, Охтирському повіті – 2 пожежі, у селищі Котельва – 8 пожеж, у місті Харкові – 2 пожежі (горіли Малий театр, та будинок по вулиці Гоголя, 51)» [5, арк. 17]. Лише у Ізюмському повіті після пожежі була з'ясована причина загорання (необережність при розпалюванні печі) та у м. Лебедин – необережність при «осмалюванні борова» [5, арк. 18]. Це свідчить

© М. І. Харламов, 2015

про низький рівень кваліфікації пожежних інспекторів або про їх незацікавленість у розкритті причин стихійного лиха чи підпалу.

У роботі конференції взяли участь п'ять представників харківського пожежного губернського підвідділу, а також представники повітів: Ізюмського – три особи, Сумського – одна особа, Білопільського – одна особа, Охтирського – одна особа, Вовчанського – одна особа, Чугуївського – одна особа, Зміївського – одна особа, Валківського – одна особа, Богодухівського – одна особа, Куп'янського – дві особи та м. Харків – дві особи [6, арк. 177]. На початку конференції виступив завідувач Харківським губернським пожежним підвідділом товариш Рижов. В своєму виступі він проаналізував діяльність свого структурного підрозділу за 1921-1922 рік. Так присутнім була доведена інформація, що за 1922 рік кількість пожеж в губернії суттєво зменшилася (до 80 відсотків порівняно з 1921 роком). Було відмічено зростання кількості добровольчих та трудових пожежних дружин, яких зовсім не було у 1921 році. В резолюції конференції по доповіді Рижова зазначалося «...конференція вважає роботу Губернського пожежного підвідділу, як Губернського керівного пожежного центру відповідального за стан та розвиток справи пожежної охорони в губернії, задовільною» [6, арк. 175].

Слідом за начальником пожежного підвідділу учасники конференції заслухали доповіді представників повітових пожежних підвідділів Харківської губернії. Було відмічено загальне поступове покращення вогнеборчої справи у повітах регіону, однак через низку причин стан протипожежної безпеки був на достатньо низькому рівні. Резолюція за доповідями представників місцевих протипожежних установ про результати боротьби з вогняною стихією у 1922 році містила цікаві висновки та мала наступний вигляд.

«...1. Заслухавши доповідь з місць про діяльність повітових пожежних підвідділів 1922 року Конференція констатує велику організаторську роботу пожежних підвідділів, що виразилася у створенні, укріпленні та розвитку пожежної охорони як у місті так і на селі. 2. Констатували факт, що некомплект штату пожежних підвідділів та пожежних команд є величезним гальмом для всієї подальшої роботи пожежної охорони. 3. Вважати абсолютно необхідним надання більш широких засобів та кредитів на справу пожежної охорони в повітах Харківської губернії. 4. Констатується велика

зношеність, як міського, так і особливо сільського пожежного реманенту, та найповнішу необхідність організації придбання та ремонту пожежного реманенту за рахунок самого місцевого населення. 5. Вважати не достатнім зв'язок пожежних підвідділів з повітом та необхідність його укріплення, шляхом надання працівникам у відрядженні і добового утримання, і перев'язочних засобів. 6. Конференція протестує проти втручання та насилля представників місцевої влади над пожежною командою на місці пожежі, що спостерігається у деяких повітах, як це було у м. Богодухів, де пожежний працівник був побитий міліцією під час пожежі школи; з метою недопущення подібних явищ в майбутньому Конференція доручає губернському пожежному підвідділу подати прохання до губернського виконавчого комітету для видання відповідних постанов, що б надавали недоторканість пожежним працівникам під час їхньої роботи. 7. Конференція вважає необхідним видання та розповсюдження по повітам пожежної літератури у вигляді підручників та інструкцій, що майже цілком були втрачені за роки громадянської війни, поклавши це завдання на губернський пожежний підвідділ. 8. Губернська конференція пожежних робітників, в ім'я розвитку та укріплення пожежної справи в губернії, покликаною рятувати від вогню майно найбіднішого сільського та міського населення вимагає від губернського пожежного підвідділу через губернський комітет господарства (губкомгосп) розповсюдження точки зору на справу пожежної охорони, як на справу першорядної державної значущості.» [6, арк. 175].

Отже, бачимо, що згідно повітових звітів ситуація з пожежною безпекою в губернії залишалася складною, існувала велика необхідність у фінансах та засобах боротьби з вогнем. Держава не могла в повній мірі забезпечувати пожежні структурні підрозділи, тому ця справа частково перекидалася на місцеві бюджети. Велика увага приділялася пропагуванню протипожежних заходів серед населення, виданню інструкцій, постанов, рекламних плакатів. Слід сказати, що дана практика виявилася ефективною, оскільки з середини 1920-х років кількість пожеж стрімко скорочується. Не можна сказати, що пропаганда важливості справи пожежної безпеки була єдиним фактором стабілізації вогнебезпечної ситуації в регіоні, але вона відіграла досить значну роль. Слід зауважити, що праця пожежного в той період не була ані престижною, ані добре оплачуваною, тому й спостерігалися ситуації з некомплектом

штату пожежних команд й конфлікти між пожежними та представниками міліції і місцевої влади. Представники конференції намагалися поставити перед владою та суспільством питання про престижність праці пожежного зокрема та важливість всієї вогнеборчої справи взагалі.

В ході роботи конференції було прийнято рішення про надання додаткових протипожежних засобів повітовим селищам та містечкам. «...З огляду знаходження великих джерел водопостачання у містах Ізюм, Куп'янську, Валках, Охтирці, Вовчанську мати пожежний обоз не менше наступного: трубно-бочковий ресорний хід з трьома конями, один реквізитний хід з бензиново-моторним трубковим насосом, виробничою потужністю до 2 тисяч відер на годину, 2 бочкових чотириколісних ресорних парах одних ходи; у м. Чугуєві, Зміїві, Білопільі кількість обозів має бути таж сама, до того ж потрібно мати спеціальний бензиново-моторний однокінний хід з трубними насосами з потужністю 1500 відер на годину. У м. Богодухові та Лебедині за відсутністю великих джерел водопостачання необхідно мати такий пожежний обоз – трубний хід, трубно-бочковий хід та 5 бочкових ходів. У Золочеві – 1 трубно-реквізитний хід та 3 однокінних чотириколісних бочкових ходи. Краснокутську мати реквізитно-трубний хід, трубно-бочковий хід та 5 однокінних бочкових ходи» [6, арк. 175].

Для міста Суми, що входили на той час до складу Харківської губернії і за масштабом були більшим за інші повітові міста нашого регіону надавалося дві пожежні станції. Це була центральна установа з двома спеціальними пожежними автомобілями, що мали насоси високого тиску з виробничою потужністю шість тисяч відер на годину і двотонним вантажним автомобілем та периферійна пожежна станція з обозом, ідентичним до обозів інших повітових міст губернії. Однак слід сказати, що хоч певні спроби покращити протипожежну охорону у селищах та повітових містечках стан справ у протипожежній боротьбі залишав бажати кращого.

На загальних зборах конференції при підведенні підсумків роботи було прийнято ряд важливих рішень, що мали на меті покращення пожежобезпечної ситуації в Харківській губернії. Так нормальною кількістю співробітників у пожежних підвідділах визнавалося: завідувач, два пожежних інструктори та діловод документації. У всіх волостях округ призначалися волосні пожежні старости (виключно з представників комітету сільської бідноти), що отримував

заробітну платню згідно сьомого розряду сімнадцятирозрядної тарифної сітки спілки комунальних робітників. У колишніх повітових містах, що залишилися поза штатом, де малися продвідкомгоспи (Білопілья) повинні були бути створені міські пожежні відділення з безпосереднім підпорядкуванням пожежним відділам Окрвідкомгоспів. Робота цих відділень розповсюджувалася лише на конкретне місто, де завідувачем пожежного відділення був брандмейстер міської пожежної команди, а пожежними інструкторами – помічники брандмейстера. Діловодство відділення мало вестися спільною канцелярією Міськвідкомгоспу з відкриттям окремих справ пожежного відділення. Отож, бачимо певну дискримінацію за соціальним станом у справі призначення волосного пожежного старости, але це обумовлено політикою держави на той період.

Згідно рішення конференції протипожежні заходи повинні були відбуватися згідно правил Всеукраїнського надзвичайного пожежного комітету (Всеукрпожаркому) та постанов Народного комісаріату праці (НКП) відповідно до характеру робіт – виробництв та місцевих умов.

Інші рішення конференції даємо у вигляді витягу з постанови конференції «...5. Особливу увагу звернути на підприємства (млини, лісопилки, пробкові та механічні заводи, фабрики, зсип та сінопункти), у яких може збиратися виробничий пил (вугільний, пробковий, деревний, борошняний, залізний тощо) не допускаючи його скупчення, як надзвичайно небезпечної у пожежному плані. 6. Для евакуації робочих з приміщень виробництв на випадок пожежі звернути увагу на облаштування запасних виходів з вогнетривкими залізними драбинами... 8. Для боротьби з індіферентністю населення до протипожежних заходів визнати необхідним проведення у містах та волостях губернії лекцій та бесід з населенням на пожежні теми. 9. Видання належної кількості пожежних плакатів, листівок, та пожежних пам'яток для розповсюдження серед населення. 10. Облаштування пересувної губернської пожежної виставки. 11. Видання та широке розповсюдження серед населення протипожежних правил... 13. Зобов'язати пожежним підвідділам та округам висвітлювати у пресі найбільш гучні приклади необережного поводження з вогнем, що стали найбільш згубними для населення. 14. На організацію пересувної пожежної виставки, на виготовлення деяких експонатів, на видання літератури та плакатів: поставити питання перед Губвиконкомом про надання необхідних кредитів

на ці цілі.» [6, арк. 176]. Можна зробити припущення з великою долею вірогідності, що брак коштів для вогнеборчої справи замінювали пропагандистською кампанією та залученням коштів та інших цінностей місцевого населення, що було зовсім в дусі більшовицької політики тих часів.

Висновки. Результати роботи конференції виявили досягнення та недоліки боротьби з пожежами в губернії у перші роки 1920-х років. Відштовхуючись від них було складено план роботи усіх пожежних структурних підрозділів Харківської губернії на 1923 рік. В першу чергу наголошувалося на покращенні організації пожежної справи на селі, в тому числі масове залучення робочої сили та утворення пожежних обозів. Пропонувалося відмовлятися від організації трудових дружин на користь добровільних, залучаючи до останніх місцеве населення від 17 до 45 років. Повинна була відбуватися переорганізація міських професійних пожежних команд та організація пожежної охорони на фабриках та заводах. По повітах розповсюджувалися 4 тисячі агітаційних

протипожежних плакатів. Відбувався новий облік всього пожежного реманенту, усі будівлі в містах проходили протипожежний огляд, будувалася мережа незамерзаючого водопостачання, що була скопійована з системи північного регіону Росії.

Велика роль надавалася протипожежній профілактичній роботі з молоддю. Серед школярів розповсюджували агітаційні листівки, інструкції про обережне поводження з вогнем. Також зазначалося, що 50 відсотків пожеж на селі відбувалося через недогляд за дітьми в період літніх польових робіт. Через це в сільській місцевості за поданням губернського пожежного відділу створювалися дитячі ясла.

Слід зазначити, що результати роботи конференції призвели до покращення ситуації боротьби з вогняною стихією. З середини 1920-х років кількість пожеж стрімко знижується не тільки в Харківській губернії, але й в усій республіці. Тому можна сказати, що Перша Харківська Губернська Пожежна Конференція 1923 року сприяла покращенню протипожежної ситуації в нашій державі, а подібні конференції отримали постійний характер у майбутньому.

Список літератури: 1. *Томіленко А. Г.* Пожежна справа на правобережній Україні у II половині 19 – на початку 20 століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / *А. Г. Томіленко.* – Донецьк, 2000. – 20 с. 2. *Тараненко С. П.* Протипожежна діяльність органів місцевого управління в Південній Україні у II половині 19 – на початку 20 століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / *С. П. Тараненко.* – Черкаси, 2007. – 20 с. 3. *Нехаєв В. С.* Огнеборцы Запорожья: Очерки истории и деятельности пожарной охраны Запорожской области / *В. С. Нехаев, М. А. Серцов.* – Запорожье, 1997. – 314 с. 4. *Історія пожежної охорони Кіровоградщини 1841-1997* [Полтанов О. І., Доманський В. А., Очкала В. М., Костилова Л. Б.]. – Кіровоград, 1998. – 255 с. 5. *Державний архів Харківської області (ДАХО).* – Ф. Р – 451: Исполком Белоколодецкого волостного совета. – оп.1. - spr. 218. Сведения о пожарах по городу Харьков и области за декабрь 1921 года. 1921 год, 289 арк. 6. *Державний архів Харківської області (ДАХО).* – Ф. Р – 1639: Харьковский губернский отдел. – оп.1. - spr. 7. Деятельность Харьковского губернского пожарного подотдела. Протоколы заседаний Изюмского окружного парткома, окружной налоговой комиссии. 1922-1923 год, 212 арк.

Bibliography (transliterated): 1. *Tomilenko A. G.* *Pozhezhna sprava na pravoberezhnyi Ukraini u II polovyni 19 – na pochatku 20 cent.:* avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupeny kand. ist. nauk: spez. 07.00.01 "Istoria Ukrainy". – A. G. Tomilenko. – Donetsk, 2000. Print. 2. *Taranenko S. P.* *Protypozhezhna diyal'nist' organiv mistseвого upravlinnia v Pivdenniy Ukraini u II polovyni 19 – na pochatku 20 cent.:* avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupeny kand. ist. nauk: spez. 07.00.01 «Istoria Ukrainy». – S. P. Taranenko. – Cherkasy, 2007. Print. 3. *Nekhaev V. S.* *Ognebortsy Zaporozhia: Otcherki istorii i deyatelnosti pozharnoi okhrany Zaporozhskoy oblasti.* – V. S. Nekhaev, M. A. Sertsov. – Zaporozhe, 1997. Print. 4. *Istoriya pozhezhnoi okhorony Kirovogradschyny 1841-1997.* – Kirovograd, 1998. Print. 5. *Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti (DAKhO), F.R. 451.* Ispolkom Belokolodetskogo volostnogo soveta. - Op. 1, spr. 218 "Svedenia o pozharakh po gorodu Khar'kovu I oblasti za dekabr' 1921". 1921. Print. 6. *Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti (DAKhO), F.R. 1639.* Khar'kovskiy gubernskiy otel. - Op. 1, spr. 7 "Deyatelnost' Khar'kovskogo gubernskogo pozharного podotdela. Protokoly zasedaniy Iziumskogo okruzhnogo partkoma, okruzhnoy nalogovoy komissii". 1922-1923. Print.

Надійшла (received) 05.11.2015

Харламов Михайло Іванович, канд. іст. наук, доцент, Національний університет цивільного захисту України, Харків; Тел.: +380969982015; e-mail: babich_ss@mail.ru

Kharlamov Michailo, Associate Professor of the National university of civil protection of Ukraine; Tel.: +380667411734; e-mail: mike_kharlamov@mail.ru

Титаренко А. В., заступник начальника факультету, НУЦЗУ; Тел.: +380969982015; e-mail: babich_ss@mail.ru

Titarenko A., Deputy Head of Faculty of the National university of civil protection of Ukraine Tel.: +38; e-mail:

Третьяков В. А., старший викладач – методист, НУЦЗУ, Тел.: +380969982015; e-mail: babich_ss@mail.ru

Tretiakov V., Senior Lecturer-Methodist of the National university of civil protection of Ukraine Tel.: +38; e-mail:

Олійник Д. В., викладач-методист НУЦЗУ Тел.: +380969982015; e-mail: babich_ss@mail.ru

Oleunik D., Lecturer-Methodist of the National university of civil protection of Ukraine Tel.: +38; e-mail:

УДК 614.84 «1922-1923»

Діяльність Першої Харківської Губернської Пожежної конференції 1923 року / М. І. Харламов, А. В. Титаренко, В. А. Третяков, Д. В. Олійник // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2015. – № 56 (1165). – С. 74–79. Бібліогр.: 6 назв. – ISSN 2079-0813.

У статті розкриваються маловідомі події становлення пожежної справи в Україні на початку 1920-х років. На основі архівних джерел досліджуються питання підготовки та проведення Першої Харківської Губернської Пожежної конференції, що відбулася у лютому 1923 року. В роботі конференції брали участь представники губернського пожежного підвідділу та делегати повітових пожежних підвідділів з повітів Харківської губернії. В результаті роботи даного заходу були прийняті рішення, що в подальшому позитивно вплинули на розвиток протипожежних заходів в країні та сприяли загальній стабілізації боротьби з вогнем на загальнореспубліканському рівні.

Ключові слова: конференція, пожежна безпека, пожежогасіння, пожежний реманент, протипожежні заходи, резолюція.

УДК 614.84 «1922-1923»

Деятельность Первой Харьковской Губернской Пожарной конференции / М. И. Харламов, А. В. Титаренко, В. А. Третяков, Д. В. Олейник // Вестник НТУ «ХПИ». Серія: Актуальные проблемы истории Украины. – Харьков: НТУ «ХПИ». – 2015. – № 56 (1165). – С. 74–79. Библиогр.: 6 назв. – ISSN 2079-0813.

В статье раскрываются малоизвестные события становления пожарного дела в Украине в начале 1920-х годов. На основании архивных источников исследуются вопросы подготовки и проведения Первой Харьковской Губернской Пожарной конференции, которая состоялась в феврале 1923 года. В работе конференции принимали участие представители губернского пожарного подотдела и делегаты уездных пожарных подотделов из уездов Харьковской губернии. В результате работы данного мероприятия были приняты решения, которые в дальнейшем позитивно повлияли на развитие противопожарных мероприятий в стране и способствовали общей стабилизации борьбы с огнем на общереспубликанском уровне.

Ключевые слова: конференция, пожарная безопасность, пожаротушение, пожарный инвентарь, противопожарные мероприятия, резолюция.

The activities of the First Kharkov Provincial Fire Conference 1923 / M. I. Kharlamov, A. V. Titarenko, V. A. Tretiakov, D. V. Oleynik // Bulletin of NTU «KhPI». Series: Actual Problems of the History of Ukraine. – Kharkiv: NTU «KhPI», 2015. – № 56 (1165). – P. 74–79. – Bibliogr.: 6. – ISSN 2079-0813.

The article reveals the little-known events of becoming fire business in Ukraine in the early 1920s. On the basis of archival sources, studies the issues of preparation and holding of the First Kharkov Provincial Fire Conference, which took place in february 1923. The conference was attended by representatives of the provincial fire subdivision of county fire and delegates from the subdivisions of counties Kharkov province. As a result of this event it was decided that further positive impact on the development of fire prevention measures in the country and contribute to the overall stabilization of the fire fighting on the republican level.

Key words: conference, fire safety, resolution, fire fighting, fire equipment, fire-prevention measures.